

(UCHEŪLŪDA KI T'ŪWŪ NŪ NW ONĒ KI N'INABALI, ŪDŪ 2011)
(FOI) FREEDOM OF INFORMATION ACT 2011

ĒDŪWU KI DUKPE K'Ē MA:

AmachŪda UgwĒta oj anĒ Naijeriya f'ŪwŪ t'Ūda kidĒ ki mud Ūda kamone ale b'Ū ef Ūdo 2011, onwu che (Freedom Of Information Act) (FOIA) (UcheŪlŪda ki t'ŪwŪ nŪ nw'onĒ ki neke n'inabali) E-i ajĒ nw ėnĒ Naijeriya duu ki n'Ūda ki ad eju go inabali duu kw'ugbo ujo duu abĕk unyi ukŪlŪ gŵment duu. Ēŵwu ki nibi kŵla-i dufu ch'utodu, kamone kuma dama efu en ojanĒ le, k'Ēŵwu ki lugbo alu ki gŵment ach'ukŪlŪ le at'ochiugba ŵw amone duu li, abo ojanĒ lĒ, kpai ujo ujo duu kpai Unyi UkŪlŪ (Ministry) duu kpai ėtoĒto duu. (MDAs) kŵda-Ī d'ukpahi nw uma kuma ch'Ēnwu'ka abĕk eji, kuma f'Ēnwu lĒ che teju-nwu yiili. Ūda duu kuma che ch'okwu tĒ chai ėgba kamone mu du t'ukŪlŪ che tak i adeju-i. Ūda lugbo inabali-i ch'oka ef amŵda k'a ka-i. I mud otillaa kabo oj anĒ Naijeriya kuma ch'Ūda kidĒ todū ma-i kuma m'Ūda-i gba m'Ēdo kuma kŵ ma kuma m'oji-nwu kpai Ēnwu ki nibi kuma ch'Ūda-i. Kuma le b'alu 17 kĒnwu dĒ alu kuma kŵ tanĒ chĒ chĒ lĒ. KĒnwu ki dĒ jalii, kŵbubulu ki def Ēnwu kuma che n, kuji eche ki def Ēnwu kamone ache n kpai kŵkŵ ki gŵmenti adu ch'ekwu ki chĒ nya lĒ kĒnwu ki t'Ūwŵja alu kĒnĒnĒnĒ an'ukpe e-i nwu kw'efu-nwu. AmĒnwu k'a ka-i duu ach ekwu n chai ŵla l'ugbo Ūda k'a ka-i (FOI) kamone ale b'Ū chili chili. KĒnwu ki nibi taku ma ch'Ūda-i ki nĒr eju kpai ile kuma neke jĒ kw'ugbo Ūda kidĒ kpai ofu ki ab amone ichĒnwu kuma kŵ ele b'Ūda-i. Lugbo ŵla-i, abo National Orientation Agency kpai abo Project *Right to Know (R2K) kpai abo Democratic Government for Development (DGDII) Project kpai abo kuma at'uta kpai abo oj anĒ amenefu (International Partners, ama lĒ che European Union (EU) UK's Development for International Development (DfID), Canadian International Development (CIDA) kpai abo United Nations Development Programme (UNDP) todū ekwu akwu ŵgboolo todū kamone kuma t'uta dama alu kŵda-i dĒ, utodulĒ ma f'Ūda-i fa dama alu ichi Igbo, Hausa kpai Yoruba kamone kuma m'oji-nwu.

ĒNWU KI DUKPE K'Ē MA LUGBO ŪDA KUMA CHE KONE KI N'ŪDA KI AD EJU GO INABALI UGBO DUU KI DĒ (Freedom of Information ACT FOIA) 2011 DĒ.

Ēnwu Ugboaga:1 Ūda kidĒ ad ukpahi nw ėnĒ duu ki ch'ŵmanĒ ki n'Ūda ki adeju go inabali

duu abeek enwu duu kabo ukolo ujo duu kpai abo kuma ach'ukolo gomenti kpai abo e-i kuma ma ch'abo ukolo gomenti n ko, ona duu kuma k'enwu le, ene duu n'odaki ad eju g'ola inabali le.

2. Amachukolo gomenti kpai abo kuma ach'ukolonwola-ma, oda che je kuma f'enwu-i che etele kuma f'u ko tane alu kuma ch'enwu ma le, edate ojojoloji kpai ona kukolo-ma al'ule le todụ kegba duu kuma atene kuma deju g'inabali le ki tukpo nw amone chakaa.
3. Ma ki la ko edu inabali lenwene duu ki atene ed eju go inabali le n.
4. Abo kuma ach'ukolo gomenti le ach'otilaa kuma d'inabali le tejugede l'ona duu, i nya gbee, inabali edate ojojoloji ogbomeji lugbo ekọ tane ki d'ugbo-ma.
5. Ichenuwụ kuma ko ed'inabali le tejugede l'ona duu kuma we ad ọla le kpogo, ona koloda-i aka-i, oda-i che je kuma du ma ofe l'una d'uma t'ikotu, ma la akpa ma abi todụ kuma ko ed'inabali tejugede, ma la ab udu oko akpulu Naira icham nyogwoko ugbo ogwoko melu (N500,000) nwu ma.
6. Oda-i t'eto tugbo unyi ukolo duu ki ch'e-i gomenti, t'ei owo ata-ate kpai owane ge kpai unyi ukolo ki ma ch'ei gomenti n kuma la ad oko gomenti ch'ekwu, kamone la aj olobo kwef ukolo-ma. Ola lugbo etene inabali-i ch'ola kuma ma fokpane ugbo-nwu kikili n.
8. Abo duu kuma atene kuma li inabali kide, ku ma ma m'otakada n kpai amenolo kuma atene kuma li inabali kide, oda kide d'unja te nwu ma kuma li dagba ki ch'unyi ukolo ei gomenti kpai e-i ki ma ch'e-i gomenti n.
9. Ichenuwụ kuma ko ed'inabali kide tejugede abeek uma r'olemi ny'u abeek i n'ugbo kuma d'ola inabali maja, oda ki d'ubi inabali le ab udu nwu ma.
10. Ichenuwụ kuma d'inabali le tejugede l'ona ebene, udu-nwu kuma abu nw uma che ijeka Naira icham nyogwoko ugbo icham nyogwoko melu (N500,000).
11. Oda-i je kabo kuma ach'ukolo kuma n'uma lugbo oda-i nyonyo kuma la che alu koda le ka.
12. Oda-i la n'enwu mejọ tete kuma gw'olikeke-nwu kuma neke jenwowa we ma enwu le.
13. Amenwu kuma gw'olikeke-nwu ugbo le la jo-i:
14. a) Amenwu kuma agw olikeke-ma dukpe ki n'owo tu enwu mejọ kuma ka ef

- oda le.
- b) Enwu ebiene ki lubi ked ola le tejugede neke newa kuma fenwu le ka ner eju.
  - c) Akanereju dukpe ki ade ichenwu kinabali kuma ko ejenw amone ma le ade jali, enwu ki chi kola le ma nyo kowo amone ma n'uma-nwu n todu kamone kuma ma enwu ki chi kuma d'ola le maja.
15. Oda le la ajenw amakajo kuma che kpalaka kuma k'ajo duu kuma ne lugbo oda inabali le.
  16. Oda e-i inabali kide la t'ogba nwoda duu ki cheta t'oda omone lugbo ola egene-i.
  17. Oda duu kuma ad enwu kamone ache ka dufu, oda kide che d'ubi-ma agba ma tane kwef ihiany duu ki ad ufu ugbo-ma kpai lugbo ukolo-ma ge.
  18. Oda ajenwenwu kabo ukolo ache ki mud otilaa kuma k'ohi-nwu dufu ododa ododa.
  19. Ohi ukolo-ma la alo tugbo ene ki ch'agboji abo oda chaka (Attorney General) onwu le la ad ola le dufu nw abo kuma chi kuma ach oda koji oj ane (Parliament) kpai abo oja chakaa.
  20. Oda le la ad ukpahu nwofisi amoli Oloa (Attorney General) ki takpa che ki la je nw amone kuma le bo.
  21. Onwu le la ak'ohi odo da odo da t'ofisi Amoli Oloa chakaa (Attorney General) alu ki ch'ukolo-i le kpai ukolo ki bo ge.
  22. I la aje nw eto abo National Assembly (Unyi Oda chakaa oj ane) kuma chi Komiti ojojoloji kuma n'ukpahu edeju t'oda alu kuma ache chili chili lugbo oda kide, todu kabo duu koda ad owo che ma kuma leb okpekpeoyeye-nwu.

ENYO KONE NEKE NE LUGBO ECHE ALU KODA-I KA DE;

- a) I ajenw abo ojan kuma dama kuma ma alu ki gomenta ache enwu le kpai oda ojojoloji kpai amenwu ki gomenta ache chili chili.
- b) I la ajenwoda-oja-n'onu-onu-n'oja ki lule alu ki ch'eju-nwu
- c) I la ajenw eche kenwu ki afer eju kpai alu kone ach'enwu ki t'okpakpa efu gomenta ki tejugede.
- d) I la aje todu kenwu keke kojane ne kamone chakaa kuma neke j'olobo-nwu dama.
- e) Oda-i aje nw amone ne ukibeno ugbo abo kuma ach'ukolo, i la aje nw amone n'ukibeno ugbo-

ma ef ukolo-ma kuma ache dagba ki ch'ukolo e-i gomenti kpai ukolo e-i ki ma che e-i gomenti n.

f) Agboro kpai adulo-duwa ki we kpo r'ane todun kamone m'alu kenwu dechili chili.

g) Ejubane-bane ki neke je nw oia ki chi alumeji amone ki cheche me

h) Ej'ura-toko kpai ubola kpai uyanyogba awa ojan piopio.

i) Ojan onugo an'ojma eju ogbo ile chakaa tak amone ak'enuw aja-ma wa kw ojan e-ma tak ojan e-wa an'unyogba etele.

j) E-i, ab'abo ojan kpai unyi ukolo e-ki ma che e-i gomenti n che todun kuma f'enuw che ner eju lugbo ekog amonenwu ki dukpe kuma che todun kenwu duu ki t'okpakpa.

ii) E-i la ajenw amone n'uma alu kenwu le todun ki b'amone che alu kuma akp'ilo enwu le, i no ajenw amone kuma tej ane alu kenwu ade kuma gw'ete alu kenwu de tule kenwu ema ki ny'ogba nw amamotakada kamone kuma ch'amogwoni otakada ema ge.

iii) Oda-i ab'abo kuma ad'ola kpogo che todun ki we n'enwu ejaduwa ki ak'ere buma.

iv) I la ab'abo kuma ach'ukolo gomenti che kuma ch'ukolo-ma ner eju kamone kuma we elienwu bibi-ma kuma ache.

v) I la ajenw abo kuma chogbo kpai abo kuma n'ihanyi (abo kuma ch'amonolo kpai abo kuma ma m'otakada n che;

vi) Oda-i ab amone che lugbo amoda ojojoloji, i neke jenw amachukolo gomenti kuma ch'ukolo-ma nyonyo. Ujiwe oia-i che abo EFCC, ICPC; NHRC, Public Complaints Commission, Procurement Act

.

Oia Ugboaga 23 lugbo oda kuma che ki je nw one n'oda ki ad'eju go inabali ugbo duu kinabali le de (Freedom Of Information Act (FOIA) 2011. i) Unyi Ugweta ugbo kuma ach'oda (Parliament) neke takpa li inabali kpai alu kuma kog tane le ki neke ajenw ma d'ukpahu ed eju g'oda alu kidet chili chili le ch'ekwu.

ii) Amachoda ane inabali omemele kuma adu ch'ukoloda-ma kpai alu kuma adeju t'oda eche le.

iii) Abo kuma n'unyi aja ki n'inabali kuma agbo lugbo enwa obe-ma

iv) Amagbukolowgwu che, ukog kuma te lugbo ukolo kuma du n'owa nw ma le che t'eju alu ki gomenti ka le le ki d'ibe nw ma ona kuma ach'ukolo-ma le teju alu koda oj ane ka.

v) Amaluche an'inabali onu kuma neke gb'ateko kw ugbo gomenti kpai ane ukolo ki gomnti neke ko wa ki ch'ateko-ma ef uche-ma kpai ene ki nyog bojo ki neke gb'ateko le.

vi) Abo kuma kp'ilo lugbo oko onu kuma adu tane todụ ukolo le neke tej ane ugbo koko le kpai onu kuma kpabie kwefu-nwu.

Amadinabali - amagbolaro, ma neke ka alu kenwu deokpekpeoyeye alu kinabali de kuma tone ejugwu alu kenwu de todụ kagboro kpai adulo-duwa duu ki che che me alu kamone ag'ochochi ki def oia lenwola-ma. Abo kuma akpe ukpeoko todụ ukolo: Ama che n'uma alu kuma kpe ukpeoko le le, e-i kuma kpenw ujoatakada ekochepai abo kuma agw'eteenwu ny onene alu kuma kpeoko le le.

vii) Abobule kuma ch'amanyaja, ama neke ma alu kabo gomenti e-i owanache le kpai oko kuma arajonwa onwa.

Amakpilo ane inabali kone keke dachi no todụ kuma neke d'enu kuma ko tane le ch'ekwu ichenwu ki gomenti ache nyonyo abek i che n kpai ona kuma neke che le kenwu anyo.

Abimoto Skul kpai abo kuma n'uma nyonene ma neke li enwu kuma ko t'ane le kuma du ch'ekwu ef egw'eteenwu ny'onene todụ kenwu ema ki lo ny ane tule ge.

Abo Naijeriya: Abo Naijeriya neke d'uma-ma ch'ekwu lugbo ijabe, alu kuma neke che le kpai ene kuma neke j'abe t'O ubi.

Ujo kuma ako bo amajakpa enwu: Abo-i neke j'ile kw'ugbo FOIA kpai ujo kiboko kuma ako b'amajakpa enwu, ama le ane inabali nyonyo kuma an ukpahu ko b'ejakpa enwu ki doj ane-wa.

Owo-oja ama ichenwu ki gomenti ach'ukkolonwowa nyonyo abek uma che n kpai ene ki ch'enwu le nyo abek ene ki che k'enu ki kpabie.

UDU-WE I CHE K'E MA UDEJU-WE CHETA T'OLA-I

Ola-i cheta t'ene duu, t'ugbo kone d'odo kpai alu kudeju-nwu de chakaa. Oda kone ne lugbo inabali ch'alu ki gomenti d'ukolo ki ache tejugede kamone kuma li.

AB OLA-I NEKE B'UDEJU-WE CHE LE?

ENE DUU neke dejugo oia inabali ugbokuma ko tane, i neke n'inabali e-i kuma ma du tef oia-i n, ki neke dugbo abo owoja abek ugbo abo otalaka koko gomenti d'ugbo-ma.

Ene duu n'oda ki agba inabali ki nekwu kw'ugbo abo kuma n'oda olafia anola kpai abo kuma

ch'ukọlọ ki aje ɲw uta amone kuma d'odo egbegbele ki n'unyogba, abo (Public Procurement) abo kuma n'oda oko-oja (public budgeting, Ukolo ki gometi kpai uche amone dama nyu (Public and Private Partnership) ama n'oda kuma adejugo ane kamone ne alu kuma defukolo gomenti-I kpai amenu ki bo.

Enu duu n'oda ki adejugo alu kukolo kuma ne ache gometi al'ule le kpai alu kukolo le ach'ekwu ɲw owoja le, (Social Project) ukolo iya Enyola ukolo ooji ooji kuma gw'owo ny u ache, ane ukolo-alu kuma adeju t'ola olafia aṅola le kpai alu kuma ache kuma otakada ki nyogba le kpai alu kuma ache kale ki m'amone ki bulo oj ane kpai ona kuma ache le, kamone kuma n'enu odochiya nana omu.

Enu duu neke kochu ki ma ona kuma adeju t'enu le todun koku ki gometi du dufu kuma ɲw ona che, kpai una, ogbegbele, kuma f'u che ona ki ch'uju-ɲwu kene ki adeju t'enu egini le ki neke ka akanereju alu ki deju t'enu le le kpai oko ki w'ef'owo-ɲwu.

Amone kuma d'odo ogbegbele neke che kuma deju t'enu kabo-ma adu chekwu ogbegbele-ma kamadinyara kuma we ekpenwu le be. Kamone kuma j'olobo enwu le nyonyo.

Amone kuma d'odo ugbo katete le dukpe kuma n'inabali lugbo ukolo ki gometi che ogbegbele-ma kuma ma ichenu koku kuma du dufu todun ukolo le cheju enwu kuma che le ochochi.

Gometi kpai owoja chaka dukpe kuma m'alu kuma d'oko ch'ekwu le kuma ki li kak enwu unyogba ojanu che t'amone duu okwujo.